

УДК 342.4(045)

В'ячеслав Шамрай,*канд. юрид. наук, докторант кафедри конституційного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ (ГЛОБАЛЬНИЙ) КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК ОБ'ЄКТИВНЕ ЯВИЩЕ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ДІЙСНОСТІ

Стаття присвячена теоретико-методологічним підходам до визначення поняття «глобальний конституціоналізм» у сучасних умовах правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції з точки зору пошуку ефективних засобів комплексної правової модернізації суспільства.

Автор аналізує юридичний зміст вказаної категорії, показує її специфічні особливості, розкриває значення процесів удосконалення базових елементів суспільних відносин та конституційної модернізації суспільства і держави у сучасних умовах правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції.

Наголошується на необхідності подальшого вдосконалення конституційно-правового регулювання найважливіших суспільних відносин як ключового напрямку правової модернізації суспільних відносин у сучасній демократичній державі, побудованій на принципових засадах європейського конституціоналізму.

Ключові слова: конституційне право, глобальний конституціоналізм, правова модернізація, суспільство, національна правова система.

Актуальність дослідження. Аналізуючи транснаціональний (глобальний) конституціоналізм як сучасний феномен суспільно-правової дійсності, що відображає ключові тенденції та детермінанти процесів конституціоналізації міжнародного права та інтернаціоналізації конституційного права і є безпосереднім породженням вказаних процесів, слід зазначити, що уніфіковані ознаки глобального конституціоналізму знаходять свій прояв під час реалізації конституційних реформ як засобу прогресивного перетворення національних правових систем.

У цьому контексті необхідно зауважити, що комплексні конституційні реформи є досить поширеним явищем у сучасній політико-правовій реальності, адже внесення змін до конституції є звичайною світовою практикою, яка пов'язана з потребою правового забезпечення змін, що відбуваються в суспільному житті та відображають певний етап розвитку державної організації суспільства.

Отже, у юридичному вимірі ретельного дослідження потребує глобальний конституціоналізм як політико-правове явище, що виникло як закономірний результат сучасних тенденцій правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідно відзначити, що різноманітні аспекти глобалізації та інтернаціоналізації конституційного права розглядалися у працях багатьох вчених, серед яких слід окремо назвати таких, як М. О. Баймуратов, О. В. Батанов,

В. І. Борденюк, Ю. О. Волошин, П. Ф. Гураль, О. В. Зайчук, Б. В. Калиновський, А. М. Колодій, О. Л. Копиленко, М. І. Корнієнко, В. В. Кравченко, В. С. Куйбіда, П. М. Любченко, М. П. Орзіх, М. В. Пітцик, В. Ф. Погорілко, Х. В. Приходько, М. О. Пухтинський, А. Ф. Ткачук, Ю. М. Тодика, В. Л. Федоренко, О. Ф. Фрицький, В. М. Шаповал, Ю. С. Шемшученко.

Водночас у наявних дослідженнях відсутній глибокий та різнобічний теоретико-методологічний аналіз категорії «глобальний конституціоналізм» як сучасного об'єктивно існуючого політико-правового явища транснаціонального масштабу.

Мета статті – дослідити основні теоретико-методологічні підходи до визначення поняття «транснаціональний (глобальний) конституціоналізм» у сучасних умовах правової глобалізації та європейської міждержавної інтеграції.

Виклад основного матеріалу. В останнє століття, мабуть, не можна знайти держави, яка б у той чи інший спосіб не змінювала свою конституцію.

Так, у літературі звертається увага, що «сьома за рахунком конституція Бразилії, прийнята у 1988 р., вже зазнала 64 зміни; конституція Венесуели, що набула чинності 30 грудня 1999 р., стала 26-ю конституцією країни; Конституція Грузії 1995 р. змінювалася вже 19 разів. До конституції ФРН, що набула чинності 24 травня 1949 р., було внесено більш

ніж 50 змін. Серед них зміни, що стосувалися вступу до НАТО (1956 р.), стану оборони (1968 р.), наслідків об'єднання Німеччини (1994 р.). Конституція Франції від 1958 р. діє зі змінами та доповненнями від 1962, 1992, 1993, 1996, 2000, 2008 років. До неї, в період з 1791-го до 1946 р., у Франції було прийнято 13 конституцій. Конституція Мексики, що набула чинності 1 травня 1917 р., є єдиною у своєму роді, оскільки відповідно до її ж положень вона є «вічною» конституцією, прийнятою «на всі часи» та не може бути скасована «навіть у результаті революцій». При цьому за час існування цієї конституції до неї було внесено понад 400 змін і доповнень» [1].

Аналіз змісту конституційних змін останніх років на універсальному (глобальному) рівні дозволяє виділити деякі напрями вказаних змін.

По-перше, в сучасних світових конституціях знаходять подальший розвиток окремі принципи. Так, розширюється правове регулювання принципу рівності жінок і чоловіків: якщо на початковому етапі конституційні тексти містили лише норми про рівність політичних прав, рівний доступ жінок і чоловіків до отримання виборних мандатів і виборних посад, то згодом зміст вказаного принципу було істотно розширено і посилено. Зокрема, Конституційний закон Французької Республіки від 23 липня 2008 р. закріпив у ст. 1 Конституції принцип рівності не тільки прав жінок і чоловіків, а й їхніх обов'язків. Нова Конституція Марокко 2011 р. передбачила положення про те, що чоловіки і жінки наділені не тільки рівними політичними, але і цивільними, економічними, соціальними, культурними, екологічними правами. Подальший розвиток отримує конституціоналізація правового статусу парламентської опозиції: якщо раніше окремі зарубіжні конституції (Португалії і ін.) фіксували право на створення опозиції, сучасні конституції XXI ст. (Бутан, Марокко, Непал), сприйнявши зазначене положення, розвивають його, конкретизуючи окремі права опозиції, у тому числі ті, що реалізуються через парламентські форми та методи [2].

Поряд із демократизацією політичної системи, удосконалення конституцій пов'язано з удосконаленням соціальної політики сучасних держав світу, а тому у конституціях, прийнятих в останні десятиліття, знайшли відображення нові виклики соціально-економічного характеру. Так, у деяких із них йдеться, хоча і не дуже чітко, про соціально орієнтовану економіку (наприклад, Конституція Польщі 1997 р.). У конституціях Португалії (1976 р.), Іспанії (1978 р.) сказано про державне планування економічного роз-

витку. У Конституції Єгипту 1971 р. (в ред. 2007 р.) є положення про соціальне партнерство. У деяких конституціях встановлено, що окремі об'єкти економіки перебувають у виключній державній власності [3].

Розвиток науково-технічного процесу зумовлює виникнення також і нових суспільних відносин, які потребують конституційно-правового регулювання. Показовим у цьому плані є приклад Конституції Швейцарії 1999 р., частиною 2 статті 119 якої заборонено будь-яку форму клонування і будь-яке втручання у спадковий матеріал людських гамет і ембріонів; перенесення в людський зародковий матеріал генотипу, що не належить людині; дарування ембріонів; всі види сурогатного материнства [4].

Зазнають певних змін і традиційні об'єкти конституційного регулювання, що демонструє безпосередній вплив глобального конституціоналізму на традиційні предмет і метод конституційного права як базової національної галузі права. Так, право власності стало регулюватися із середини ХХ в. з урахуванням соціальної функції, яка означає, що власність повинна використовуватися власником не тільки в його інтересах, а й в інтересах суспільства. Крім того, виникли нові підходи до регулювання організації і діяльності держави – використання нетипових форм правління, поява тенденції регіоналізації держав, закріплення в конституціях основних принципів державної політики, які все частіше відображаються у використанні таких конституційних характеристик держави, як правова, світська, соціальна, демократична тощо [5].

Деякі конституції зарубіжних країн закріплюють ряд нових обов'язків особистості. Наприклад, Конституція Бутану 2008 р. передбачає, що «особа в міру своїх сил має допомагати жертвам нещасних випадків і природних катастроф», «кожна особа має ... виступати проти корупції» [6].

Отже, завданням сучасного конституційного процесу в Україні, що впливає із загальних світових тенденцій формування доктрини уніфікованого транснаціонального (глобального) конституціоналізму, є напрацювання пропозицій щодо здійснення децентралізації влади, конституційного вдосконалення прав і свобод людини, реформи судової системи, які забезпечать поступальний розвиток нашої держави до прогресу та її інтеграцію в перспективі до Європейського Союзу та європейських і євроатлантичних оборонних структур [7].

При цьому, з огляду на вітчизняну політику, спрямовану на інтеграцію до європейського простору, на наш погляд, доцільним є врахування досвіду проведення конститу-

ційної реформи в Польщі, яка була реалізована з урахуванням світових конституційних цінностей та тенденції модернізації конституційно-правового регулювання найважливіших суспільних відносин.

Так, 16 грудня 1991 р. Польща та ЄЕС підписали «Європейську угоду про створення асоціації між РП, з одного боку, та європейськими спільнотами та державами – її членами, – з іншого». Європейська угода (про асоціацію) передбачала тісну співпрацю між ЄЕС та Польською державою за кількома стратегічними напрямками: політика, економіка, культура та євроінтеграція. Поворотним моментом стало прийняття нової Конституції Польщі від 2 квітня 1997 р. [8].

Конституція Республіки Польща завершила процес політичної інституціоналізації, закріпила основні досягнення Польщі на шляху до розбудови демократичної правової системи: принцип поділу влади, пропорційний її розподіл, зв'язки між основними інституціями, які повинні працювати як механізм, що саморегулюється [9].

Ухвалена Конституція стала результатом тривалих політичних дискусій та переговорів. Маючи за пріоритет потенційне членство Польщі в ЄС, проєктанти Конституції 1997 р. заклали в неї окреме підґрунтя для майбутнього делегування певних елементів компетенції спільним органам ЄС. Важливий пункт «Європа» вміщено у ст. 90 Конституції. Він мав на меті знайти рівновагу між збереженням засад національного суверенітету і передбаченою можливістю інтеграції в ЄС. У цій особливій ст. 90 Конституції стверджується, що «Республіка Польща може, на підставі міжнародних угод, делегувати до міжнародної організації або міжнародної інституції компетенцію органів державної влади з деяких конкретних питань». Це положення створило достатню конституційно-правову легітимізацію для приєднання Польщі до Європейського Союзу [10].

Внаслідок національної конституційної реформи Конституція України поповнилась схожою за конструкцією правовою нормою, яка передбачає можливість визнання юрисдикції такої міжнародної установи, як Міжнародний кримінальний суд, однак можливість делегування компетенції органів державної влади до міжнародних організацій, міжнародних інституцій національною конституційною реформою не передбачена. Отже, перейняття досвіду Польщі у сфері конституційного реформування сприятиме законодавчому закріпленню європейського вибору України на найвищому (конституційно-правовому) рівні.

Також «лабораторією конституцій» завжди вважалася Франція, і проведена в 2008 р. конституційна реформа підтвердила це твердження, змінивши вигляд Конституції

1958 р. Майже половина тексту Конституції V Французької Республіки була доповнена або викладена в новій редакції. Липнева реформа 2008 р. була проведена за трьома основними напрямками: 1) посилення ролі парламенту; 2) посилення контролю над виконавчою владою; 3) набуття громадянами нових прав.

Зазначена реформа посилила роль парламенту в державному механізмі, наділивши його (парламент) новими правами, серед яких можна назвати: право приймати резолюції; дозволяти або продовжувати військові втручання за кордоном; обговорювати проєкти по тексту, виправленому комісією, а не Урядом; наділила правами в галузі міжнародної та європейської політики. У Конституції збережені і розширені істотні елементи парламентського правління. Права президента наразі дещо обмежені, наприклад: право помилування може бути реалізовано лише в індивідуальному порядку; обмежено право призначення Президентом Республіки ряду посадових осіб (наприклад, членів Конституційної Ради). Крім того, закріплена заборона для обіймання посади Президента більше двох разів поспіль [11], що також відображає загальносвітову тенденцію конституційно-правового розвитку інституту глави держави в частині визначення порядку та умов його обрання на найвищу державну посаду.

Також конституційна реформа 2008 р. відкрила можливість для громадян звертатись у зв'язку з подачею позову до французького суду з пріоритетним запитом на відповідність Конституції, тобто стверджувати, що чинне законодавче положення порушує права та свободи, гарантовані Конституцією. Таким чином, введення такого контролю за законодавством дозволяє учасникам судового процесу отримувати додатковий захист своїх прав і свобод, оскільки оголошена неконституційною норма законодавства не може бути застосована і через це вона виключається з числа норм, що регулюють правопорядок [12].

Дана практика конституційного реформування Франції певною мірою була запозичена і українським законодавцем та знайшла свій розвиток у галузевому законодавстві, зокрема в Законі України «Про Конституційний Суд України» [13], яким запроваджуються можливість подання до Конституційного Суду України письмового клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі. Право на таке подання надається особі, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України.

Висновки.

Таким чином, виходячи з порівняльно-правового аналізу загальних тенденцій процесів конституційної модернізації у сучасному світі, з онтологічної та аксіологічної точки зору транснаціональний (глобальний) конституціоналізм можна визначити як комплекс конституційних ідей, доктрин, а також форм та методів їх практичної реалізації, що є спільними для більшості сучасних національних правових систем, який становить фундаментальну основу взаємопов'язаних процесів конституціоналізації міжнародного права та інтернаціоналізації конституційного права і безпосередньо відображає об'єктивні закономірності світового конституційно-правового розвитку в умовах глобалізації та універсальної і регіональної міждержавної інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Агафонова Н. В. Конституційна реформа в Україні: поняття, інституційний механізм та забезпечення ефективності : дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук : спец. 12.00.02. К., 2017. С. 40.
2. Масловская Т. С. Некоторые направления конституционных изменений в зарубежных странах на современном этапе. Актуальные проблемы публичного права. 2012. № 3. С. 55-56.
3. Конституция в XXI веке: сравнительно-правовое исследование : монография / отв. ред. В. Е. Чиркин. М. : Норма : ИНФРАМ, 2011. С. 34-35.

4. Масловская Т. С. Некоторые направления конституционных изменений в зарубежных странах на современном этапе. С. 58.

5. Конституционное право зарубежных стран / И. А. Алебастрова и др. М.: Волтекс Клубер, 2006. URL: http://aspirant.at.ua/Books/alebastrova_kpzs_97.pdf

6. Масловская Т. С. Некоторые направления конституционных изменений в зарубежных странах на современном этапе. С. 59.

7. Скрипнюк О. Сучасний конституційний процес і проблеми модернізації виборчого законодавства України. Юридична Україна. 2015. № 7-8. С. 128.

8. Демчишак Р. Особливості євроінтеграційного процесу у Польщі: внутрішньополітичний та зовнішньополітичний виміри. Humanitarian vision. 2015. Vol. 1. Num. 2. С. 14.

9. Мельниченко Б. Б. Конституційна реформа Польщі як наслідок демократичних змін в країні у 1989-1990 роках. Університетські наукові записки. 2011. № 4. С. 19.

10. Демчишак Р. Особливості євроінтеграційного процесу у Польщі: внутрішньополітичний та зовнішньополітичний виміри. С. 15.

11. Юбко В. А. Французская конституционная реформа 2008 г.: основные направления. URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/36076/1/%D0%92.%D0%90.%20%D0%AE%D0%B1%D0%BA%D0%BE.pdf>

12. Национальный доклад, представленный в соответствии с пунктом 5 приложения к резолюции 16/21 Совета по правам человека. URL: <http://www.refworld.org.ru/pdfid/50fe84d32.pdf>.

13. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 35. Ст. 376.

Статья посвящена теоретико-методологическим подходам к определению понятия «глобальный конституционализм» в современных условиях правовой глобализации и европейской межгосударственной интеграции с точки зрения поиска эффективных средств комплексной правовой модернизации общества.

Автор анализирует юридическое содержание указанной категории, показывает ее специфические особенности, раскрывает значение процессов совершенствования базовых элементов общественных отношений и конституционной модернизации общества и государства в современных условиях правовой глобализации и европейской межгосударственной интеграции.

Подчеркивается необходимость дальнейшего совершенствования конституционно-правового регулирования важнейших общественных отношений как ключевого направления правовой модернизации общественных отношений в современном демократическом государстве, построенном на принципиальных основах европейского конституционализма.

Ключевые слова: конституционное право, глобальный конституционализм, правовая модернизация, общество, национальная правовая система.

The article is devoted to theoretical and methodological approaches to the definition of the concept of «global constitutionalism» in modern conditions of legal globalization and European interstate integration from the point of view of searching for effective means of complex legal modernization of society.

The author analyzes the legal content of this category, shows its specific features, reveals the importance of the processes of improving the basic elements of social relations and constitutional modernization of society and the state in modern conditions of legal globalization and European interstate integration.

The need for further improvement of constitutional and legal regulation of the most important social relations as a key direction of legal modernization of social relations in a modern democratic state based on the fundamental foundations of European constitutionalism is underlined.

Key words: constitutional law, global constitutionalism, legal modernization, society, national legal system.